

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

Дашевська О.В.

В статті розглянуто вплив глобалізаційних процесів на розвиток економічних систем країн. Автор наводить узагальнене визначення категорії «економічна система», розглядає сутність національної економічної системи, глобалізації. Розроблено структурну модель національної економічної системи за ієрархічними рівнями впливу. Виділено особливості впливу глобалізаційних процесів на розвиток національних економічних систем, доводиться неоднаковий вплив глобалізації на економіку розвинутих країн та країн, що розвиваються.

Ключові слова: глобалізація, національна економічна система, інтернаціоналізація, зовнішньоекономічна діяльність, системний підхід.

ВСТУП

XXI століття ставить перед світовою спільнотою нові виклики, які виражаються в інтенсифікації глобалізаційних процесів. При цьому, глобалізація світового розвитку спостерігається у всіх його сферах: від економіки та політики до екології. Соціально-економічні перетворення у світі, зокрема, і в Україні, спричинили фактичний перехід до формування нової концепції світового та національного розвитку.

Дослідженню сучасних явищ глобального розвитку економіки присвячено багато праць відомих зарубіжних вчених: П.Бурд'є, Дж. Данінга, Е.Дюркгейма, М.Кіндлебергера, Дж. Мілля, П.Самуельсона, Г.Спенсера, А.Тойнбі, Е.Хекшера та ін.. Необхідно відмітити, що сучасна західна економічна наука не розглядає економічні відносини на різних рівнях як систему. Тобто досліджуються складові даної системи окремо одна від одної. Серед українських вчених, які аналізують розвиток національної економіки під впливом глобалізації необхідно виділити В.Андрійчука, В.Будкіна, Д.Лук'яненка, Ю.Макогона, В.Новицького, А.Поручника, А.Румянцева, М.Румянцева, Г.Савіну, Г.Черніченка та ін.. Порівняно із західними економістами, українські вчені намагаються застосовувати принцип системності. Проте, найчастіше, принцип системності лише декларується, а вітчизняна економічна наука переходить на західні позиції. Так, як говорить професор А.С. Гальчинський «якщо б реформи проводили, керуючись власними теоріями, втрати були б значно меншими...» [1, с34]. Такий стан справ не може не турбувати. Адже, лише системне уявлення дає детальну характеристику предмета і, головне, кожному категорію (підсистему, елемент, структурну одиницю) характеризує не відокремлено, а виводить з вже відомого. К.Маркс в своїй фундаментальній праці

«Капітал» довів і наочно продемонстрував всі переваги системного підходу при розгляді економічних відносин на всіх рівнях [2].

Зрушення в розумінні вирішення тих численних питань, які виникають в сучасних глобальних умовах розвитку національних економік, залежать не тільки від зусиль окремих дисциплін, таких як економіка, політологія чи соціологія, але й від того, в якій мірі ефективною і самоузгодженою буде та методологія, яка ці зусилля буде координувати, об'єднуючи їх загальним контекстом чи підходом. Найчастіше, така інтегративна функція покладається на системний підхід, який виступає наслідком науково-технічних перетворень і результатом виникнення необхідності вирішувати різні проблеми за допомогою однакового інструментарію (однаковою методологією).

Водночас, не дивлячись на значне поширення системного підходу в різних галузях сучасної науки та різноманіття праць з проблематики системного аналізу, на даний час ще не сформовано загальноприйнятого розуміння багатьох ключових положень, зокрема сутності і специфіки системних досліджень, їх інструментарію. Це свідчить про те, що напрями системного аналізу продовжують формуватися і можуть бути використані в різних аспектах, зокрема при дослідженні економічних систем.

Метою статті є визначення впливу глобалізаційних процесів на розвиток економічних систем країн. Виходячи з мети, основними завданнями виступають:

- надати узагальнене визначення категорії економічна система країни та, виходячи з нього розкрити сутність національної економічної системи;
- виокремити структурні рівні національної економічної системи та визначити структуру взаємодії елементів на кожному рівні;
- охарактеризувати загальні тенденції дослідження глобалізації;
- виділити основні риси впливу глобалізації на економічні системи країн.

Дашевська Ольга Володимирівна, к.е.н., доцент, Дніпропетровський університет економіки та права імені Альфреда Нобеля, м. Дніпропетровськ; тел. 0988507548, e-mail: dashevskay@mail.ru

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Комплексне дослідження національної економічної системи в умовах глобалізації повинне ґрунтуватися на усвідомленні об'єктивного процесу інтеграції наукового знання. У нашому дослідженні важливим є усвідомлення системної трансформації національної економіки. Це у свою чергу позначається на нашому трактуванні категорії економічних систем, а також розумінні ключових принципів ринкової організації господарської діяльності держави як основи сучасної національної економічної системи.

Комплексне дослідження національної економічної системи в умовах глобалізації повинне ґрунтуватися на усвідомленні об'єктивного процесу інтеграції наукового знання. У нашому дослідженні важливим є усвідомлення системної трансформації національної економіки. Це у свою чергу позначається на нашому трактуванні категорії економічних систем, а також розумінні ключових принципів ринкової організації господарської діяльності держави як основи сучасної національної економічної системи.

Одними з перших мислителів, котрі застосували системний підхід до розуміння економічного життя, були відомі європейські учені Ф.Ліст, В.Рошер, Б.Гільдебранд, К.Кніс, Г.Шмоллер, К.Бюхер, Г. де Грееф, Р.Штамлер та ін.. Водночас, засновник теорії ринкової економіки А.Сміт розглядав економіку як систему у контексті загальносуспільної системи [3, с.45]. Багато українських професійних економістів, а також мислителів у широкому розумінні, незалежно від зарубіжних авторів, трактували економіку як систему. Серед них насамперед варто назвати М.Балудянського, М.Бунге, М.Туган-Барановського, а також І.Франка та ін.

У сучасній економічній теорії часто використовуються категорії „соціально-економічна система” (С.Злупко, Т.Злупко [4]), „національна економіка” (С.Панчишин [5], М.Крупка, П.Островерх, С.Реврчук, [6]), „еколого-економічна система” (І.Грабинський [7], Г.Стеблій, Л.Цимбал, І.Шегинський [8]) та ін. Значний внесок до вирішення важливої методологічної проблеми – визначення категорії „економічна система” – зробили чимало відомих зарубіжних та вітчизняних дослідників: Дж.Гелбрейт, П.Грегори та Р.Стюарт, М.Мендоза і В.Наполі, П.Семюелсон і В.Нордгауз, Ф.Прайор, М.Борнстейн, А.Гальчинський, П.Єщенко, Ю.Палкін, Б.Гаврилишин, І.Грабинський, Г.Климко і В.Нестеренко, В.Базилевич, Г.Башнянин тощо.

Зважаючи на відсутність одностайності в тлумаченні терміна „економічна система”, автор вважає за необхідне запропонувати свій погляд на цю важливу методологічну проблему: економічна система – це певним чином складна впорядкована структура соціальних та природних інституцій, яка існує задля досягнення соціально-економічних цілей за допомогою розподілу ресурсів, організації виробництва й розподілу створених у суспільстві

матеріальних і духовних благ, самоорганізації системи в цілому та її структурних елементів.

Щоб повніше збагнути зміст економічної системи, необхідно, виявити її елементну структуру. Економічна система будучи складною структурою, що пронизує усі сфери життєдіяльності суспільства (адже скрізь присутній розподіл ресурсів та виробництво життєвих благ), має такі основні складові елементи:

1) суспільство та його панівні цінності, які сукупно впливають на стосунки всередині суспільства;

2) природне середовище;

3) політичний лад та суспільний механізм управління;

4) правова система;

5) власне економічний механізм (фінансова система, у т.ч. податкова, фіскальна і бюджетна політика, грошова система, мотиваційний механізм, зовнішньоекономічна система і т.д.). Всі ці елементи взаємопов'язані і вилучення або обмеження жодного з них веде до руйнації власне самої економічної системи.

Однією з визначальних характеристик економічної системи є різні структурні рівні:

I рівень - глобальний;

II рівень - регіональний;

III рівень – локальний (місцевий): ситуативний; груповий; двосторонній.

Всі рівні в сукупності складають ієрархію структури системи економічних відносин. Вони є одиницями аналізу цих відносин. Окрім того, така структура розвитку економічних систем враховує в собі як вертикальну, так і горизонтальну взаємодію на будь-якому рівні. Горизонтальна модель показує на можливість взаємодіяти економічним системам горизонтально на локальному рівні. Так, на будь-якому з вертикальних рівнів економічної системи може виникнути ситуація (ситуативний рівень), учасниками якої є групи структурних одиниць (елементів) системи, окремі елементи тощо (рис.1).

Вертикальна модель характеризується такими ознаками: перший рівень - глобальний - визначається на рівні держави в цілому та її зовнішньоекономічних відносинах з іншими державами світу; другий рівень - регіональний – це відносини між національною економічною системою та її структурними елементами (адміністративними одиницями) та/або іншими національними економічними системами в рамках спільного географічного регіону. Третій рівень – місцевий - визначається учасниками системи.

Горизонтальна модель є характеристикою економічних відносин: ситуативний рівень – окремі економічні ситуації за участі структурних елементів економічних відносин (держави, регіонів, установ, організацій, підприємств, фізичних осіб тощо); груповий (коаліційний) рівень – поєднання інтересів окремих структурних одиниць системи задля вирішення поставленої задачі на будь-якому з рівнів економічної системи; двосторонній рівень – взаємодія двох окремих національних економічних систем або структурних елементів однієї системи.

Рис. 1. Структурна модель економічної системи

Таким чином, національна економічна система – це пов’язані між собою соціальні та природні структурні елементи в межах однієї держави, дія яких спрямована на досягнення певної мети і які знаходяться в оточенні інших систем; глобальна

економічна система – це взаємопов’язана дія національних економічних систем, міжнародних економічних інституцій (які також можуть виступати економічними системами) з метою досягнення певної цілі (рис. 2).

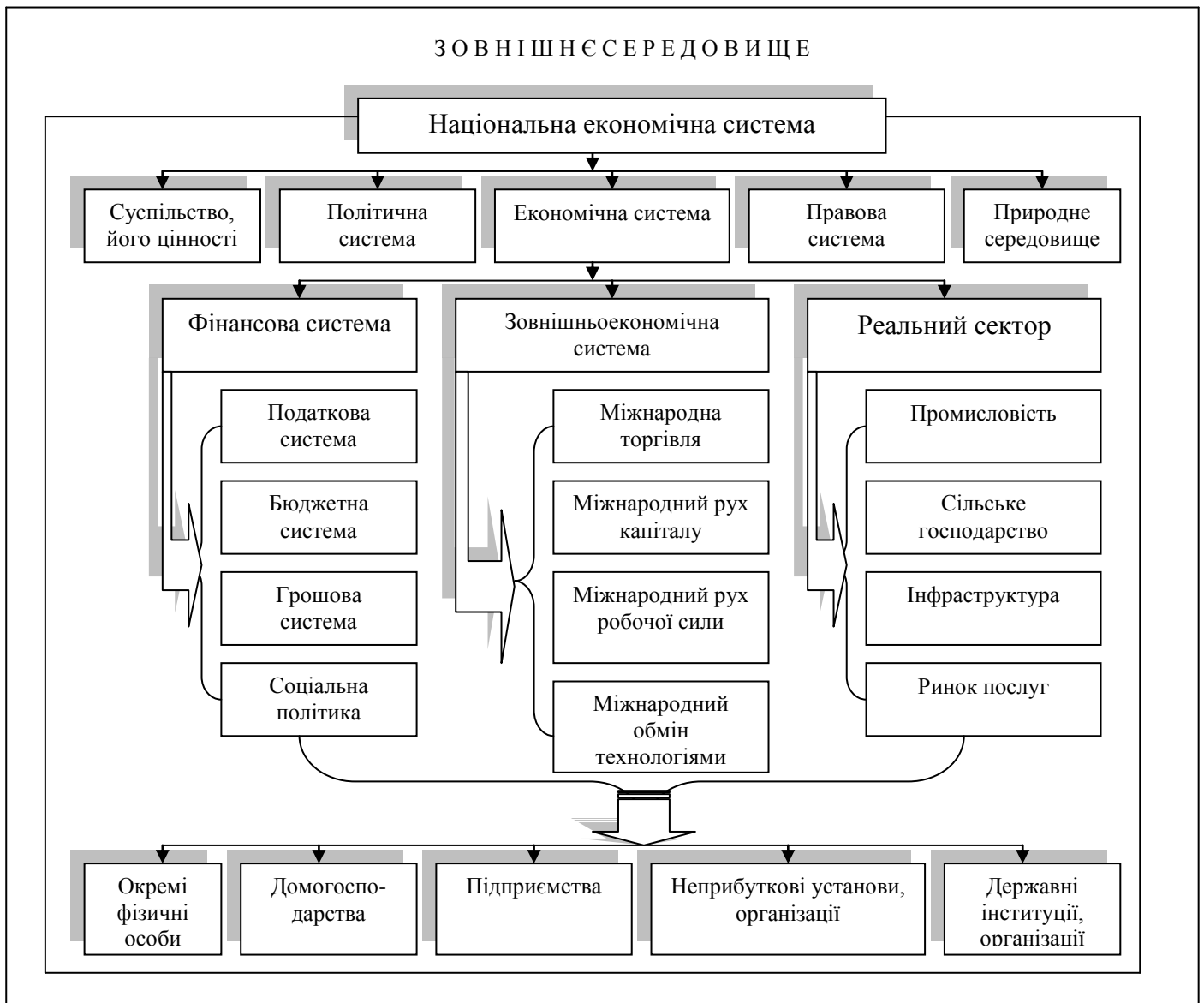

Рис. 2 Модель національної економічної системи

Виходячи із запропонованих визначень, зовнішнім середовищем національної економічної системи може виступати як глобальна економічна система, так і інші системи (політична, культурна, природна тощо), а зовнішнім середовищем глобальної економічної системи можуть виступати інші системи, які існують в світі.

Дана модель національної економічної системи держави представлена у вигляді пов'язаних між собою структурних елементів. Логіка такої послідовності відповідає принципам та ознакам системи: наявність найпростіших одиниць, наявність підсистем, наявність компонентів, наявність внутрішньої структури зв'язків, наявність певного рівня цілісності, наявність у структурі системоутворюючих зв'язків, зв'язок з іншими системами зовнішнього середовища.

Реальністю сьогодення стала глобалізація, котра охоплює всі країни незалежно від рівня їх розвитку. Національна економіка не може розвиватися, здобувати високий конкурентний статус, базуючись тільки на власній матеріально-технічній базі, в замкнутому циклі. Світовий розвиток передбачає відкритість національних кордонів — для вільного переміщення засобів виробництва, робочої сили, інформації, технологій.

На сьогодні відсутнє єдине визначення поняття «глобалізація», процесу глобалізації, глобалізаційного середовища. Це є наслідком комплексного, багатоаспектного характеру даного явища.

Багато авторів вважають глобалізацію процесом зростання взаємозв'язків та взаємозалежності окремих країн та їх економік, який мав прецеденти і в минулому [9]. Ще одна група авторів вважає, що глобалізація — це сучасний процес, який бере початок в останній чверті XX століття, хоча і є органічно пов'язаним із більш загальним процесом інтернаціоналізації господарського життя. Глобалізація означає не лише новий кількісний вимір ступеня інтенсивності взаємних зв'язків окремих країн та їх економік, а головним чином — нову якість таких зв'язків; коли формується фактично новий, глобальний (який не дорівнює простій сумі національних економік) рівень економічної організації [10].

К.Омае взагалі говорить про «кінець національної держави». Він та його прибічники презентують течію так званого «гіперглобалізму», яка стверджує, що ми вже живемо у світі без кордонів. Для національного в ньому не залишилося місця, національні держави більше не є важливими факторами: їх місце нібито займають глобальні корпорації, які не належать жодній державі та постачають стандартизовані в глобальному масштабі продукти [11].

Інші дослідники виступають проти такого характеру розгляду глобалізаційних процесів. Вони вважають, що хоча глобалізація й стала визначальною рисою міжнародної економіки, її розмах та значення надто перебільшуються, а основними детермінантами економічних процесів продовжують виступати національні політики та національні економіки [12, с.3].

Глобалізація — це тривалий процес розвитку, в рамках якого відбувається ускладнення форм

економічної системи світу. Така система органічно доповнює національний рівень організації економічного життя всесвітнім — глобальним. Глобалізація в цьому контексті означає:

- посилення взаємодії елементів світової економіки — національних економічних систем, що проявляється у зростанні світової торгівлі, збільшенні міжнародних потоків капіталу, пом'якшення торговельних бар'єрів між країнами;
- розширення ринків та зростанні конкуренції;
- досягнення більш однорідного економічного простору;
- формування глобальних (наднаціональних) інституцій керування.

На сучасному етапі оцінка ефективності українських трансформацій здійснюється шляхом зіставлення окремих економічних параметрів з відповідними показниками розвинених країн світу. Даний підхід виходить з того, що ринкова економіка, є найефективнішою формою організації економічного життя суспільства. Західні вчені-економісти переконані, що "практично всі відхилення від панування принципів англосаксонського ринку, будь-то патріархальні господарства, командні економіки, колективні чи соціалістичні системи господарювання, залишилися в історичному минулому і є такими, що програли у суперництві з ринковим капіталістичним господарством" [13, с.9].

Останнім часом процес глобалізації економіки привертає все більшу увагу дослідників. На думку багатьох науковців, визначення глобалізації економіки як зростаючого обсягу міжнародних трансакцій, поглибленої взаємозалежності національних економік, нової стадії інтернаціоналізації господарської діяльності або сучасного етапу міжнародної економічної інтеграції не дають можливості виявити цілісність якісних особливостей глобальної економіки, специфічні риси та ознаки нової світогосподарської реальності.

Так, глобалізацією визначають як поступово наростаючий в історичному масштабі процес взаємодії і взаємопроникнення різних цивілізацій, що склався в більш-менш стійких територіальних границях на базі визначених етносів. З іншого боку під глобалізацією розуміють виникнення загальних або щонайменше подібних за змістом проблем для різних регіонів світу (наприклад, екологічних, продовольчих, демографічних, міграційних, охорони здоров'я, тощо), а також постійно зростаючу взаємну соціально-політичну залежність країн і формування великих зон загальних інтересів.

Глобалізація, як визначає відомий американський дослідник Т.Фрідман, «це ... інтеграція ринків, націй-держав і технологій, що дозволяє індивідуумам, корпораціям, націям-державам досягати будь-якої точки світу швидше, далі, глибше і дешевше, ніж раніше ... Глобалізація має свій власний набір економічних правил, які базуються на відкритті, дерегуляції і приватизації національних економік з метою зміцнення її конкурентоспроможності і збільшення привабливості для іноземного капіталу» [14, с. 33.]. Глобалізацію можна представити як багатогранну категорію, що має відповідні форми, суб'єкти та рушійні сили (рис.3).

Рис. 3 Глобалізація: сутність, основні риси та рушійні сили [15, с.45-46]

Таким чином, глобалізація не є однозначним поняттям, її можна визначити по-різному в залежності від того, про що йдеться — про окрему компанію, галузь, країну чи про світове виробництво взагалі. Тобто, глобалізація – це комплекс взаємозалежних процесів, що протікають у планетарному масштабі, у кожному з яких є механізми саморегуляції.

Під економічною глобалізацією розуміють значне збільшення масштабів усіх процесів міжнародного обміну за відкритості та інтегрованості світової економіки. Основу її функціонування утворює ринковий механізм, закони якого діють у міжнародному масштабі — на світових ринках капіталів, товарів, послуг, праці.

Разом з тим, глобалізація – це процес розвитку стійких зв'язків між національними економіками окремих країн, в результаті сприйняття країнами певних світових стандартів вони стають органічною частиною світового господарства. Адже економіка будь-якої держави – це не тільки сукупність галузей народного господарства, які забезпечують суспільство життєво необхідними благами та послугами на основі внутрішньонаціональної системи розподілу праці.

Водночас вона є залежною від економік інших країн, оскільки, по-перше, жодна національна господарська система не в змозі виробити всі товари та послуги, необхідні для задоволення потреб громадян, а, по-друге, багато видів товарів і послуг можна отримати з інших країн значно дешевше, ніж коштує їх виробництво всередині країни. З появою національних господарських систем, національних держав виникають міжнародна спеціалізація і міжнародний розподіл праці як вища форма суспільного розподілу праці, що призводить в кінцевому підсумку до глобальних зрушень в світовій економіці.

Глобальні зрушення проявляються в таких формах: міжнародне інвестування, транснаціональні компанії, транснаціональні стратегічні альянси, міжнародні фінансові центри, засоби масової інформації, глобальні комунікаційні системи, міжнародні регіональні об'єднання тощо.

Виникненню глобалізаційних зрушень сприяла наявність таких тенденцій [16, с.32-33]:

- глобалізація фінансів;
- підвищення ролі транснаціональних корпорацій;
- розширення експорту прямих іноземних інвестицій з Північної Америки, Західної Європи а Східної Азії;
- міжнародна спеціалізація виробництва і торгівлі товарами та послугами;
- глобалізація третинного сектору економіки;
- глобалізація управлінських функцій;
- перетворення туризму на галузь світового масштабу;
- глобалізація проблем навколишнього середовища;
- міжнародна економічна інтеграція.

З вищезазначеного витікає, що становлення глобальної економіки можна розглядати як процес

міжнародного економічного розвитку, що характеризується певною еволюційністю і етапністю і характеризує способи включення країн до глобальної економічної системи. Однак наслідки глобалізації країни відчувають не однаковою мірою, в залежності від рівня економічного розвитку. Так, на 20% населення високорозвинутих країн припадає 86% світового ВВП, на 20% населення бідних країн – 4% ВВП. [17] Одночасно глобалізація виступає вимогою сучасного етапу світогосподарського розвитку - навіть найбільш високорозвинуті країни вирішують завдання забезпечення ефективності виробництва за допомогою міжнародного співробітництва як результату міжнародного розподілу праці. Можна стверджувати, що оскільки рушійною силою глобалізації є зростання конкуренції, найбільші вигоди від глобалізації отримують промислово розвинуті країни. Серед науковців, як вже зазначалось, не існує єдиної думи щодо наслідків глобалізації. Разом з тим, іншого шляху для розвитку світового економіки на сучасному етапі не існує. Так, наприклад, Дж.Сорос зазначає, що вигоди від глобалізації перевищують породжувані нею витрати, оскільки створюване додаткове багатство дозволяє з надлишком покривати всі наслідки нерівності та виправити інші негативні моменти, зумовлені глобалізацією [17, с. 191].

Якісні зміни у функціонуванні світового економічного простору ставлять питання про нові стандарти взаємодії національних економік між собою і з глобальним (зовнішнім) економічним середовищем. Зазначені якісні особливості нового типу розвитку світової економічної системи закладені не в просторових масштабах наростаючої взаємозалежності мікро-, мезо- і макроекономічних суб'єктів господарського життя, а в тому, що ця взаємозалежність через низку техніко-економічних і соціально-політичних причин в останні десятиліття досягла такої стадії, коли стали можливими такі принципово нові явища: [16]

- світова економічна спільнота із сукупності взаємопов'язаних країн перетворюється на цілісну економічну систему;

- в сучасній економічній системі міжнародні економічні відносини відіграють провідну роль у порівнянні з внутрішньодержавними;

- відбувається становлення техносфери як середовища діяльності суб'єктів господарювання, що існують в системі «концентричних кіл»: найбільш економічно розвинуті держави (ядро техносфери); країни-претенденти на входження до ядра техносфери; країни, що є джерелами енергоресурсів і сировини; країни, нейтральні для існування і розвитку техносфери; інші країни;

- відбувається утвердження нових транснаціональних суб'єктів господарювання, що слабо прив'язані до національних економік;

- посилення конкурентної боротьби за контроль над ринками, територіями і природними ресурсами у глобальному масштабі, в якій вагомую роль відіграють ТНК;

- загострюється конкурентна боротьба на мікро-, макро- та мезорівнях і у такий спосіб формується феномен глобальної конкуренції.

Вищезазначене свідчить, що в результаті інтернаціоналізації у забезпеченні економічного розвитку країн зменшується значення природно-географічного і зростає значення науково-технічного чинника. При цьому інтернаціоналізацію слід розглядати як процес за сутністю і за формами. З одного боку, інтернаціоналізація відбувається шляхом збільшення споживання країнами іноземних товарів, послуг, капіталу, технологій тощо, з іншого – шляхом виходу суб'єктів господарювання країн на зовнішні ринки. Результатом одночасної дії зазначених процесів є взаємозалежність і взаємодія національних економічних систем.

ВИСНОВКИ

Проаналізовані методологічні засади дослідження сучасного розвитку економічних систем

дали змогу визначитись з поняттями, якими зараз оперують майже всі дослідники економічних процесів, зрозуміти складність категорій економічних систем, запропонувати власний категорійний апарат, який враховує реалії сьогодення.

Запропоновано вертикальну та горизонтальну модель розвитку національної економічної системи за різними структурними рівнями: глобальний; регіональний; локальний (місцевий). Узагальнено основні передумови та принципи формування концепції сталого розвитку національної економічної системи в сучасних глобалізаційних умовах. Розгляд глобалізації як багаторівневої системи дозволив зробити висновок щодо суперечливості, нерівномірності її впливу на розвиток окремих економічних систем країн і регіонів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гальчинський А.С. Суперечності реформ: в контексті цивілізаційного процесу. – К., 2001.
2. Маркс К. Экономические рукописи 1857—1859 годов. Т. 46. Ч. II.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. 1776. – Антология экономической классики. Т.1. – М.: Эконом, 1993.
4. Злупко С., Злупко Т. Науково-критична оцінка трудового потенціалу зайнятості в період переходу від планово-командної до соціально-ринкової економіки // Соціально-економічні дослідження в перехідний період (Щорічник наукових праць). - Львів: ІРД НАН України, 1996. - С. 54-63.
5. Панчишин С. Макроекономіка: Навч. посіб. - К.: Либідь, 2001. - 634 с.
6. Крупка М.І., Островерх П.І., Реверчук С.К. Основи економічної теорії: Підручник. - К.: Атіка, 2001. - 344 с.
7. Грабинський І.М. Еколого-економічна система України: порівняльний аналіз. - Львів: НТШ, 1997. - 240 с.
8. Стеблій Г., Цимбал Л., Шегинський І. Забезпечення рівноваги еколого-економічної системи за допомогою інструментів макроекономічного регулювання // Вісник Львів. ун-ту. Сер. економічна. - Вип. 28. - Львів: Світ, 1998. - С. 41-43.
9. O'Rourke K.H., Williamson J.G. Globalization and history. — Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1999.
10. Шнипко О. Постіндустріальна глобалізація: сутність, чинники, тенденції та суперечності розвитку // Економіст. – 2005. - №4. - С. 76-79.
11. Omae K. (ed.). The end of the nation state: the rise of regional economies. — New York: Free Press, 1995.
12. Gilpin R. Global political economy: Understanding the international economic order. — Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001.
13. Кушлин В.И. Траектории экономических трансформаций. – М., 2004.
14. Фридман М. Могучая рука рынка //Фридман и Хайек о свободе. - Минск, 1990.
15. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: Монографія / О.А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312с.
16. Маркетингові стратегії розвитку та конкурентоспроможності соціально-економічних систем в глобальних умовах: монографія / І.В. Тараненко, О.В. Дашевська та ін. / за ред. І.В. Тараненко. – Д.: ДУЕП, 2010. – 304 с.
17. Soros G. Georg Soros on Globalisation / G.Soros // Oxford Public Affairs. - 2002. – p.314.